

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ
ВАЗИРЛИГИ

М.БЕҲБУДИЙ НОМИДАГИ САМАРҚАНД ВИЛОЯТИ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ИНСТИТУТИ

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ ВА ТАЪЛИМ МЕНЕЖМЕНТИ
КАФЕДРАСИ

“ЗАМОНАВИЙ ДАРС ЛОЙИҲАСИНИНГ АЙРИМ ДИДАКТИК МУАММОЛАРИ”

(Методик тавсиянома)

Самарқанд – 2011 йил

Мазкур услубий тавсияномадан умумтаълим мактаблари ва педагогика коллежлари педагог-ўқитувчилари, туман (шаҳар) ХТБ методика кабинети ҳамда таълим марказлари методистлари, қайта тайёрлаш ва малака ошириш курслари тингловчилари фойдаланишлари мумкин.

Тузувчи: Ш.Садриддинзода – ВПКҚТМОИ катта ўқитувчиси

Тақризчилар: Н.Шодиев – Самарқанд давлат университети профессори, п.ф.д.

Ш.Саидкулов – ВПКҚТМОИ доценти, п.ф.н.

Ушбу методик тавсиянома ВПКҚТМОИ илмий Кенгашининг 2011 йил _____ бўлиб ўтган йиғилишида муҳокама этилган ва _____ қарорга асосан чоп этишга тавсия этилган.

Кириш

Мустақил Ўзбекистонимизда узлуксиз таълим тизимини ислох қилиниши, янги таълим стандартлари асосида таълим ва тарбия жараёнини қайта ташкил этишга киришилган ҳозирги кунда ўқитувчи фаолиятига, унинг педагогик маҳоратига алоҳида эътибор берилмоқда.

Президентимиз Ислам Каримов таъкидлаганидек: “Тарбиячиларнинг ўзига замонавий билим бериш, уларнинг маълумотини, малакасини ошириш каби пайсалга солиб бўлмайдиган долзарб масалага дуч келмоқдамиз. Менинг фикримча, таълим-тарбия тизимини ўзгартиришдаги асосий муаммо ҳам мана шу ерда. Ўқитувчи болаларимизни замонавий билим берсин, деб талаб қиламиз. Аммо замонавий билим бериш учун аввало, мураббийнинг ўзи ана шундай билимга эга бўлиши керак”.

Узлуксиз таълимда дарсни мукамал ташкил қилиши ўқитувчининг биринчи навбатдаги вазифаси ҳисобланади.

Юқори савияда ўтилган дарслар ўқувчилар онгида узоқ сақланади, уларнинг имон, эътиқоди ва мафкураларининг шаклланишига самарали таъсир кўрсатади. Шу сабабли ўқитувчини илмий савияси, ўз бурчига муносабати, ёшларга мураббийлик иштиёқи, педагогик маҳорати дастлаб дарсда билинади. Фан ўқитувчисининг фаолиятига бериладиган баҳо даражасини ҳам дарснинг сифати белгилайди.

Дарс бериш санъатини эгаллашда ўқитувчи уюштирган дарси, чуқур билим бериш воситаси бўлиши билан бирга, мустақил Ўзбекистоннинг равнақи, эртанги кунга бўлган ишонч, халқимизнинг ақл-заковати ва меҳнатининг нималарга қодирлиги, жамиятнинг муносиб фуқароси ва ўқитувчиси бўлиш учун нималар қилиш зарурлигини кўрсатувчи кўзгу бўлиб хизмат қилади.

Дарс ўқитувчига жуда катта масъулият юклайди.

Ҳозирги пайтда педагогикада замонавий дарс тушунчаси тез-тез тилга олинмоқда: “Замонавий дарс, ўзи қандай дарс?” деган савол туғилади, албатта. “Замонавий дарс шундай дарски, унда ўқитувчи ўқувчининг мавжуд имкониятларидан усталик билан фойдаланиб, унинг ақлий потенциалини ишга солиб, ривожланишини таъминлайди. Ўқувчи эса, ўз навбатида, билимларни чуқур ўзлаштиради ва маънавий баркамоллик сари одимлайди” деб ёзади педагогика фанлари доктори, профессор Ж.Ғ.Йўлдошев.

Юқоридагилардан кўринадикки, дарс бу таълимнинг асосий ташкилий шакли бўлиб, у муайян миқдордаги доимий ўқувчилар таркиби билан қатъий тартибда уюштириладиган ва аниқ мақсадга йўналтирилган дидактик тадбирдир.

Педагогик жараённи лойиҳалаш

Бугунги кунда педагогик адабиётлар ва амалиётда “лойиҳалаш” атамаси кўп қўлланилмоқда.

У муайян дарслар, алоҳида мавзулар, яхлит ўқув фанлари, ўқув машғулоти ёки фанлар комплексларини ишлаб чиқиш билан боғланади ва технологиялашган педагогик объектлар, жумладан, педагогик жараёнларни яратишга кўмаклашади.

Лойиҳалаштирилган педагогик жараёнлар асосида шахснинг касбий сифатларини шакллантириш қонуниятларига асосланган ижобий натижага босқичма-босқич олиб келадиган ғоялар ётади.

Бугунги кунда муаммоли ўқитиш, ақлий ҳаракатларни босқичма-босқич шакллантириш, таълим беришнинг компьютер технологияси, модул таълим технологияси, кабилар кенг қўлланилмоқда ва улар педагогик жараённи лойиҳалашга асос бўлади.

Замонамиз шиддат билан ривожланиб бораётган ҳозирги даврда техника ва технологиялар маънавий жиҳатдан тез эскириб қоляпти.

Ишлаб чиқариш билан қиёслаш асосида айтиш мумкинки, педагогнинг касбий фаолияти давомида таълим-тарбия технологиялари 2-3 ларга алмашиб улгурмоқда.

Масалан: хусусий компьютер яқин-яқингача таълимнинг энг ноёб воситаларидан бири бўлиб, ҳамма ўқитувчилар ҳам у билан муомала қила олмасди. Бугун эса таълимда компьютер технологияси кенг тарқалган.

Педагогик лойиҳалаш педагог ва ўқувчиларнинг самарали фаолиятини ишлаб чиқиш билан боғлиқ. Пухта, саводли лойиҳалаштирилган педагогик жараёнлар, технологиялар ва бошқа объектлар воситасида педагог ўқувчи шахсини ва ўз-ўзини ривожлантиришга эришади, турли салбий омиллар таъсирини камайтиради.

Шу билан педагог ўқувчининг индивидуал ривожланишининг ўзига хос лойиҳасини яратади.

Таълим-тарбия жараёнини такомиллаштириш самарадорлигини оширишда назария етакчи ўринни эгалламоқда.

Замонавий дарс лойиҳаси ва мезонлари

Дарс расмий таълим-тарбия соҳасининг бирламчи асоси, узлуксиз таълим-тарбия жараёнининг ташкил қилувчи ғишти, ўқитувчи ва педагогларнинг фаолият кўрсатиш жойи ҳисобланиб, қуйидаги таркибий қисмлардан иборат:

1. Ўқувчи ёки талабалар.
2. Ўқитувчи ёки педагог.
3. Ўқитишнинг техник воситалари.
4. Дарсда керак бўладиган меъёрий ҳужжатлар (дастур, ўқув режаси, тақвимий режа, дарслик, методик қўлланмалар, дарс ишланмаси ёки бир сўз билан айтилганда - қуруюклуб).
5. Усул ва услублар.

Дарс мезонларини аниқлашда қуйидагиларга эътибор бериш керак:

Таълим мақсади, ундан кутилаётган натижалар, таълим берувчи ва олувчилар, таълим мазмуни, методи, шакли, воситалар, назорат ва баҳолашга.

Таълим жараёни – таълим берувчи билан таълим олувчи ўртасидаги маълум мақсадлар асосида белгиланган билим ва кўникмаларни таркиб топтиришга йўналтирилган жараён ҳисобланиб, унинг мақсади таълим-тарбия натижаси сифатида ўқувчи эришиши лозим бўлган билим, кўникма ва шахсий фазилатларни белгилайди.

Анъанавий дарс шаклини сақлаб қолган ҳолда дарс жараёнининг оқилона ташкил этилиши, ўқитувчи томонидан ўқувчиларнинг қизиқишларини орттириб, уларнинг таълим жараёнида фаоллиги доимий рағбатлантирилиб турилиши, ўқув мавзусини кичик-кичик бўлақларга бўлиб, уларнинг мазмунини очишда “Баҳс-мунозара”, “Ақлий ҳужум”, “Кичик гуруҳларда ишлаш”, “Ролли ўйин” методларини қўллаш, ранг-баранг қизиқтирувчи мисоллар келтирилиши, ўқувчиларни амалий машқларни мустақил бажаришга ундаш, ҳар хил баҳолаш усуллари ва таълим воситаларидан жойида ва ўз вақтида фойдаланиш талаб этилади.

Ноанъанавий дарсни ўтиш жараёнида асосий эътибор ўқувчи шахсига қаратилади ва бу реал ҳаётда ҳамда жамиятда юз бераётган ҳодиса ва жараёнларнинг ихчамлаштирилган ва соддалаштирилган кўринишини синфхонада яратиш ва уларда ўқувчиларнинг шахсан қатнашиши ва фаолияти эвазига таълим олишини кўзда тутувчи метод ҳисобланади.

Болага шундай нарса бериш керакки, ўша нарсасиз бугун, ҳозир яшаш мумкин бўлмасин ва шу билганига доимо, узоқ йиллардан сўнг ҳам қайта-қайта нигоҳ ташласин.

Шундай ҳолатлар бўладики, дарс давомида ўринли-ўринсиз равишда кўплаб усул ва методлар қалаштириб ташланади.

Ўқитиш усуллари танилаш ўқитувчи дарсда ҳал қилиши мўлжалланган масалага боғлиқ бўлади. Чунончи, янги материални баён этишда бир хил усуллар қўлланса, уни мустаҳкамлашда иккинчи ва мавзунини умумлаштиришда яна бошқа усуллар қўлланилади.

Дарснинг турли босқичларида пухта ўйлаш ва самарали усулларни қўллаш жуда муҳим.

Ўқитувчи дарснинг энг бошида 4-5 дақиқа умумий сўрашини амалга оширади ва ўқувчиларнинг қайси гуруҳи ўтган дарс бўйича етарли даражада ўзлаштирмаганини аниқлайди ва кейинги сўрашда синфнинг диққат-эътиборини энг аввал ана шу масалага қаратади.

Дастлаб, саволларга батафсил жавоб бера оладиган талабалардан сўрайди. Натижада синфнинг бир қисми учун мураккаблик қилган материал тушунарли бўлади.

Бу усул ўқувчиларнинг машғулотлардаги нуқсонларини пайқаш ва шу заҳоти бартараф этишда ёрдам беради.

Мазкур усулнинг самарадорлиги ҳам айтиш мумкин.

Ҳарчи ҳар бир педагогнинг ишида анчагина усул ва услублар мавжуд бўлсада, уларни қўллашдан кўзланадиган мақсад тарбияланувчининг таълимий ишларини фаоллаштиришдан иборат.

Ўқитувчининг вазифаси самарали усуллардан фойдаланиб, ўқувчиларда фаоллик сифатларини таркиб топтириш ва қийинчиликларни енгишга ўргатишдир. Бу жуда муҳим бўлиб, ўқувчиларда ўқитилаётган фанга бўлган, ундан эса амалий фаолиятга айлантиради ва ўқитиш жараёнининг ишини осонлаштиради.

Ҳозирги ўқитиш жараёнига қўйиладиган талаблар

Ҳозирги ўқитиш жараёнида қўйиладиган талаблар ва ўқувчиларда дарсга қизиқувчанликни оширадиган, уни янгилик элементлари билан бойитиш учун нима қилиш керак?

Ҳозирги замон таълим-тарбия тизими фақат инсоният аниқлаган билимларни ўзлаштиришигина эмас, балки жамият энди ҳал қилиши ҳамда бунда бугунги ўқувчи қатнашиши лозим бўлган масалалар билан танишишни ҳам талаб қилади. Бундай масалалар космосни ўзлаштириш, атом энергиясидан тинчлик мақсадларида фойдаланиш,

чўлларни ҳосилдор ерларга ва боғ-роғларга айлантириш, қишлоқ хўжалигини интенсивлаштириш ва ҳоказолардан иборат бўлиши мумкин.

Халқ хўжалиги ва фаннинг ҳамма соҳаларида жуда катта бурилишлар рўй бермоқда ва ҳар бир ўқитувчи ўзининг тарбияланувчиларини ўзи ўқитадиган фан соҳаси бўйича навбатдаги қайта қурилишлар ва эришилган ютуқлар билан кенг таништириши керак. Бу ишни ўқувчиларга мос усулда ва ўқув дастурига мувофиқ амалга ошириши лозим.

Мазкур талабнинг иккинчи хусусияти педагогнинг ўқувчилар фикр доирасини кенгайтириш тўғрисида доимо ғамхўрлик қилишидир.

Шундай қилиб, ўқитиш усуллари педагог ва ўқувчилар назарий ҳамда амалий билиш фаолиятини таълимий вазифаларини бажаришга қаратилган тадбир ҳисобланади. Унга қуйидаги муайян талаблар қўйилади:

1. Ўқув материални ўрганишнинг ўқитувчи тавсия этган усули ўқувчиларнинг диалектик қарашлари, ижобий хусусиятлари ва хулқининг шаклланишга олиб бориши керак. Ана шу талаб нуқтаи назаридан усул тарбиявий тусда бўлиши лозим.

2. Ўқитиш усулининг илмий асоси яққол ва аниқ бўлиши зарур. Шундагина ўқитувчи мазкур усул орқали қандай масалалар қўйилиши ва ҳал қилиниши мумкинлигини, қандай масалаларни ҳал қилиб бўлмаслигини кўра олади.

3. Ўқитишнинг тизимлилиги унинг самарадорлигини белгилайди.

4. Ўқитиш усулининг тушунарлилиги: ўқитишнинг усули ўқувчи учун қабул қилиниши ва қўлланиши, ўқув материални ўрганишнинг усули эса билимларни ўзлаштиришнинг имкониятларига мувофиқ бўлиши шарт.

5. Ўқитишнинг онглилик ва фаоллик зарурияти ниҳоятда жиддий талабдир.

6. Билимларнинг пухталиги ва асослилиги ҳам ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

7. Ўқитиш усулида назарий ва амалий ҳодисаларнинг мувофиқлигига эришмай ҳам дарс ўтиб бўлмайди.

Ҳар қандай усулдан бирор мақсадга эришиш кўзда тутилади ва шунинг учун унга қандайдир мақсад қўйишни, унга эришиш бўйича фаолият усулини, ана шу фаолиятни амалга оширишда ёрдам берадиган воситаларни билишни тақозо этади. Ҳар қандай фаолият унинг объектини билишни талаб қилади. Ниҳоят, усул мақсадга олиб бориши керак, акс ҳолда, у қўйган мақсад учун яроқсизлигини эътироф этиш

лозим. Шундай қилиб, ҳар қандай усул уни қўллашдан кўзланган мақсадни, шу мақсадни амалга ошириш фаолиятини ва фаолиятнинг бажариш воситаларини талаб қилади. Бу воситалар фаолият объекти тўғрисидаги предметли ёки ақлий билимлар, қўйилган мақсадга албатта эришишдан иборат бўлиши мумкин. Буларнинг ҳаммаси ҳам ҳар қандай усулга нисбатан мақсадга мувофиқдир, лекин ўқитиш усуллари учун етарли эмас.

Ўқитиш усулларини қуйидагиларга бўлиш мумкин:

- тафаккур, хотира, диққат ва хаёлнинг алоҳида операцияларини таркиб топтирадиган ва фаоллаштирадиган усуллар;

- фикрлар фаолиятида муаммоли ва изланиш вазиятларни вужудга келтирадиган усуллар;

- ўқувчиларнинг ўқув материални ўзлаштириш билан боғлиқ кечинмалари ва ҳиссиётларини фаоллаштирадиган усуллар;

- назорат ва ўқувчиларининг ўзини-ўзи назорат усуллари;

-ўқитиш жараёнида ўқувчиларнинг маънавий ва шахсий ўзаро муносабатларини бошқариш усуллари.

Янги дарс лойиҳаси

Тайёрланаётган кадрларнинг мустақил ижодий фикрлаш қобилиятининг ривожлантириш таълим тизимининг энг муҳим вазифаларидан бири сифатида эътироф этилмоқда. Чунки, бозор иқтисодиёти шароитида фақатгина мустақил фикрлаш қобилиятига эга бўлган шахсгина ўз муаммоларига ечим топа олади, жамиятда ўз мавқеига эга бўлади. Бундай қобилият, албатта, дастлаб оилада, кейинчалик эса, таълим муассасаларида шаклланади.

Бу борада замонавий дарс-интерфаол усуллардан фойдаланиб, тренинг шаклида ўтказилса ва у мантиқий-таркибий жиҳатдан – ташкилий (тайёрлов), чақирув (даъват), англаш (мустақил ўзлаштириш), мулоҳаза (умумлаштириш - мустаҳкамлаш) ва уйга вазифа бериш босқич (фаза)ларидан иборат бўлса, ўз самарасини беради.

Ташкилий босқич – кичик гуруҳларни шакллантириш, ақлий ёки ҳаракатли уйин ўтказиш, дарс мақсадларини аниқлаш ва муҳокама қилиш, агар лозим топилса, уни ўқувчилар таклифини эътиборга олган ҳолда такомиллаштириш ҳамда яқдиллик билан қабул қилинишига эришиш, янги материални ўрганишга оид ўқув мотивларини шакллантириш каби жиҳатларни қамраб олади.

Чақирув (даъват) босқичида кичик гуруҳларда янги ўтиладиган мавзу бўйича ўқувчиларда мавжуд ахборот фаоллаштирилади. Ўқувчида янги билимлар ва ўзи мустақил танлаган мақсад учун интилиш анчагина кучли бўлади.

Бу босқичда қуйидаги 3 мақсад амалга оширилади:

Биринчи босқич – ўқувчи янги ўрганилаётган муаммо бўйича қандай маълумотларга эга эканлигини аниқлашдан иборат.

Иккинчи босқич – ўқувчини фаоллаштириш. Бунда, уларнинг жадаллашган, аниқ мақсадига қизиқиш уйғотиш, аввал олинган билимларини онглилик даражасига кўтариш, уни ўзига ёки шеригига ёзма ёки оғзаки шаклда баён қилишдек фаоллашган фаолият амалга оширилади.

Учинчи босқич – ўқувчиларда муайян мавзунини (ўқув саволини) ўрганишга оид мотив яратишдан иборат. Дарснинг, шунингдек, ўқувчиларнинг ўзлари мустақил равишда аниқлаган мақсадлари ўқитувчи томонидан белгиланган мақсадларга нисбатан анчагина самарали бўлади.

Англаш – ифодалаш, фикрлашнинг иккинчи босқичи ҳисобланади. Унда ўқувчилар янги ахборот (ғоя)лар билан тўқнашади. Бу ахборот ўқувчиларга матн, видеофильм, оғзаки баён ва тажрибаларни бажариш шаклларида тақдим этилиши мумкин. Бу босқичнинг бош вазифаси олдинги жараёнда яратилган фаоллик ва қизиқишларни ҳамда ҳар бир ўқувчининг мустақил ўзлаштиришга оид интилишларини сақлаб туришдан иборат бўлади.

Бундан ташқари, ўқувчилар, ўзларининг ўзлаштиришларини ўзлари кузатиб боришлари муҳимдир. Улар янги ахборот (ғоя)ларни, бу ҳақда ўзларида аввал шаклланган тасаввурлар билан боғлаб, таққослаб борадилар, яъни янги ахборот иккинчи босқичда фаоллаштирилган ахборот билан боғланади.

Янги ўқув материалининг тушуниб ўзлаштиришига эришиш бу босқичнинг энг муҳим вазифасидир.

Мулоҳаза – дарснинг учинчи босқичи. Айнан шу босқичда ўқувчилар янги ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлайдилар ва ўзларининг шахсий фикрларини баён қиладилар, олдинги тасаввурларини (агар зарур бўлса) ўзгартирадилар. Шунингдек, бу босқичда ўқувчилар жонли тарзда фикр алмашиб, ўзларининг луғат бойликларини ҳам бойитадилар. Натижада олдинги босқичларида ўзлаштирилган билимлар умумлаштирилади, мустаҳкамланади ва ўрганилаётган масала бўйича бошқача (тўлароқ) тасаввур шаклланади ҳамда дунёқарашни орттиради. Ўқувчи ўз ўқув мақсадига

эришгандагина бундай ўзгаришлар содир бўлиши мумкин. Шундай қилиб, талаба ўзлаштиришининг қуйи даражасидан, юқори даражасига кўтарилади. Бу – янги ғоя ва ахборотларни ўз сўзи билан ифодалай олишида акс этади. Ўқувчилар ўзларига кўпроқ ёққан нарсани яхшироқ эслаб қоладилар. Ушбу босқичнинг мақсади талабалар ўртасидаги диалог ва полилогни ташкил этишга қаратилган. Шунингдек бу босқичда мунозаранинг бир неча вариантларини ўйлаб, кўриб чиқишга имкон берилади.

Ўзлаштирилган янги билимлар ўқув мақсадлари билан таққосланади, уларга эришилганлик даражаси таҳлил қилинади. Етакчи ўқувчиларнинг фаолиятлари рағбатлантирилади.

Хулоса қилиб айтганда, мулоҳаза босқичи дарс самарадорлиги ва натижасини белгилайди.

Ҳар бир дарс уйга вазифа бериш билан яқунланади. Шунини таъкидлаш лозимки, замонавий дарснинг ҳар бир босқичида ўқувчиларнинг мустақил фикр юритишлари, кичик гуруҳлар таркибида фаол ишлашларининг таъминланиши, ўқитувчи эса, уларга маслаҳат берувчи, йўловчи, уларнинг билиш фаолиятларини бошқарувчи вазифаларини бажариш ва ҳатто, ўқувчилар (кичик гуруҳлар) фаолиятини баҳолашни ҳам экспорт гуруҳи ихтиёрига ўтказишга эришиш керак.

Умуман олганда замонавий дарсда ўқитувчи ҳукмрон, ахборот берувчи ягона манба эмас, балки фасилитатор, яъни ўқувчиларнинг мустақил ўқиб-ўрганишларини осонлаштирувчи, уларнинг билиш фаолиятлари учун қулай шароит яратувчи шахс бўлиши лозим.

Юқоридагиларга асосланган ҳолда замонавий дарс (амалий семинар, машғулот)нинг умумлашган моделини тавсия сифатида келтирамиз:

Замонавий (интерфаол) дарс модели

№	Дарс босқичлари	МАЗМУНИ
1	Ташкилий	Бу босқичда одатдаги амал (давомат, дарсга тайёргарликни аниқлаш)лардан ташқари, кичик гуруҳларни шакллантириш, дарснинг аниқлаштирилган ўқув мақсадларини муҳокама қилиш, лозим топилса, уларни ўқувчилар таклифини эътиборга олган ҳолда такомиллаштириш ҳамда яқдиллик билан қабул қилинишига эришиши, янги мавзу материални ўрганишга оид ўқув мотивларини шакллантириш тавсия этилади.

2	Чақирув (даъват)	Чақирув босқичида ўқитувчининг қисқача ахборотидан сўнг, кичик гуруҳларда иш ташкил қилиниб, янги ўтиладиган мавзу бўйича ўқувчилардаги мавжуд ахборот фаоллаштирилади. Бунда “Ақлий ҳужум”, “Кластер” (шода) “Биламан – билишни хоҳлайман, Билиб олдим” (Б-Б-Б) Жадвалнинг “Биламан” ва “Билишни хоҳлайман” қисмларини тўлдириш каби ўқитишнинг интерфаол стратегияларидан фойдаланиш яхши самара бериши мумкин
3	Англаш	Англаш босқичида ўқитувчининг қисқача ахборотидан сўнг, ўқувчилар кичик гуруҳлар таркибида ўқув материални мустақил ўзлаштирадilar. Бу босқичда “Б-Б-Б” жадвалининг “Билиб олдим” қисмини тўлдиришда зигзаг-1 ва зигзаг-2, матнни инсерт усулида ўқиш, икки қисмли кундалик каби интерфаол усуллардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади.
4	Мулоҳаза	Бу босқичда янги билимлар умумлаштирилади ва мустаҳкамланади. Ўзлаштирилган янги билимлар дарснинг ўқув мақсадлари билан таққосланади, уларга эришилганлик даражаси таҳлил қилинади. Ўқувчиларнинг кичик гуруҳлар таркибидаги фаолияти ўқувчиларнинг кичик гуруҳлар таркибидаги фаолияти ҳамда етакчи ўқувчиларнинг фаолиятлари рағбатлантирилади.
5	Уйга вазифа	Бу босқичда уйга вазифа бериш билан дарс яқунланади. Уйга бериладиган вазифанинг мазмуни фақат ёдлаб сўзлаб (кўрсатиш) беришнигина эмас, балки умумлаштириш, таққослаш, фарқлаш, туркумлаш, гуруҳларга ажратиш, матндан мавзуга оид таянч сўзларни аниқлаш, матннинг бирор парчасига сарлавҳа қўйиш каби ўқувчиларни фикрлашга ундовчи муаммоли савол ва топшириқлардан иборат бўлишини назарда тутиш лозим.

Ҳозирги замонавий дарсга қўйиладиган энг асосий талаблар:

I – Дидактик талаблар

II – Психологик талаблар

III – Гигиеник талаблар

IV – Технологик талаблар

Мазкур талаблар асосида қуйидагиларга эътибор бериш керак:

1. ДТС талабини аниқ ва ижобий бажариш.
2. Ўқувчи билим даражаси имкониятини аниқлаш, бунда ўқувчиларнинг ёш хусусиятини инобатга олиш.
3. Ўқувчиларнинг қизиқиши асосида аниқ мақсадга йўналтириш.

4. Ўқувчиларнинг дастур асосида билим даражасини шакллантириш, мустақил фикрлашга эътибор бериш, ижодий ишларни тўғри ва объектив баҳолаш. Хулқини ва билимга бўлган тиришқоқлигини ижодий баллар асосида тўғри рағбатлантириш, хотирасини яхшилаш учун эркин фикрлашга эътибор бериш.

5. Дарсни оқилона режалаштириш орқали илмий муҳитни ташкиллаштириш.

6. Дарсда ўқувчилар ўрганиши лозим бўлган тушунча, таъриф, теорема, ҳодиса-воқеаларни болаларга давр талабига асосан етказиш. Булар орқали дунёқарашини шакллантириш, фанлараро боғланишга аҳамият бериш.

7. Ўқувчиларнинг кўникма ва малакасини шакллантириш, ўқувчи имконияти ва давр талаби асосида касбга йўналтириш.

8. Дарсда фикрлатувчи, машқ қилдирувчи, янгилик берувчи, ижобий ишлашга ўргатувчи кўргазмали куроллардан фойдаланиш, муаммоли дарсларни ташкил этиш. Ўқувчиларнинг фикрлашларини такомиллаштириш, уларни ахборот ва маълумотларни таҳлил қилишга ўргатиш.

9. Дифференциал таълимни жорий қилиб, ўқувчиларнинг билим даражасини рейтинг тизимида ҳолисона баҳолаш.

10. Ўқувчиларда таҳлил, синтезни ва вақтдан унумли фойдаланишни ўргатиш.

11. Ўқув хонасини замонавий талаблар асосида жиҳозлаш, унда илмий, техника тараққиётидан унумли фойдаланиш ҳамда ёрдамчи воситалар бўлишига эътибор бериш.

12. Гигиена ва эстетика талабларига эътибор бериш ва ўқувчилардан талаб қилиш.

13. Мавзу учун ўқитиш методини тўғри танлаш, муаммоли вазиятларнинг аниқ ечимларини топиш.

14. Дарсда ўзини таҳлил қилишга эътибор беришлари лозимлигини режалаштириш.

Дарсларда ўқувчиларнинг энг кўп самара берувчи хусусиятлари

Дарсларда ўқувчилар томонидан бажарилиши керак бўлган ва фаоллашига энг кўп самара берувчи хусусиятлар қуйидагилардан иборат:

1. Ўзининг фикрида қатъий туриши;
2. Муҳокама ва баҳсларда иштирок этиши;

3. Ўртоқлари ва ўқитувчисига савол бера олиши;
4. Ўртоқларининг жавобларини ва ёзма ишларини баҳолай олиши;
5. Қолоқ ўқувчилар билан шуғуллана олиши;
6. Энг паст ўзлаштирадиган ўқувчиларга тушунарсиз бўлган ўринларини тушунтира олиши;
7. Мустақил равишда мураккаброқ топшириқларни бажариши;
8. Мураккаб топшириқларни ечиш йўлларининг бир неча вариантларини топиши;
9. Ўз-ўзини текшира олиши;
10. Мураккаб масалаларни ечишда бир нечта усулларни ўзаро боғлаб, кўплаб еча олиши;
11. Ҳозиржавоблик ва ҳаракатчанлик;
12. Интилувчанлик.

Анъанавий ва ноанъанавий дарс шаклларининг қиёсий таҳлили

Анъанавий

№	Дарс босқичлари	Вақт	Ким фаолият юритади
1	Ташкиллаштириш	2	Ўқитувчи
2	Уй вазифасини текшириш	8	Ўқитувчи ва ўқувчи
3	Янги мавзу баёни	20	Ўқитувчи
4	Мустаҳкамлаш	8	Ўқитувчи ва ўқувчи
5	Яқунлаш	3	Ўқитувчи
6	Вазифа бериш	2	Ўқитувчи
7	Баҳолаш	2	Ўқитувчи
	Жами	45	

Ноанъанавий

№	Дарс босқичлари	Вақт	Ким фаолият юритади
1	Ташкиллаштириш	5	Ўқитувчи ва ўқувчилар
2	“Ақлий ҳужум” ва “Кластер” усулини тузиш	8	Ўқитувчи ва ўқувчилар
3	Гуруҳлар ишини ташкил қилиш	25	Ҳамма ўқувчилар
4	Гуруҳлар ва фаол тингловчиларни баҳолаш	5	Ўқитувчи
5	Яқуний хулоса	2	Ўқитувчи ва ўқувчи
	Жами	45	

Ўқитувчилар томонидан қўлланилаётган ноанъанавий дарслар

1. Ижодий дарслар: “Иншо” дарси, “Ихтиро” дарси, “Ижодий ҳисобот” дарси, “Кўрик” дарси.
2. Ўйин дарслари: “Ишбилармонлик”, “Мусобақа”, “Саёҳат”, “Аукцион”, “Дидактик ўйин”.
3. Театр дарслари: “Спектакль”, “Концерт”, “Хотира” дарслари.

Дарсларнинг энг янги турлари

“Бенефис”, “Портрет”, “Интервью”, “Музейдаги дарс”, “Бокс”, “Футбол”, “Диалог” дарслари.

Бу ноанъанавий дарслардан қайси пайтда фойдаланишни, қандай қилиб ташкил этиш кераклиги, қайси дарслар ижобий натижа беришини ўқитувчи билиши лозим.

Ҳозирги кунда бу дарслар қуйидагича ташкил қилинмоқда:

1. Янги материални баён қилиш дарсларида – “Кўғирчоқ-театр” дарси, “Тажриба” дарслари, “Диалог” дарслари ва бошқа.
2. Билимларни такрорлаш ва мустаҳкамлаш дарсларида “Мусобақа”, “Баҳс-мунозара”, “КВН”.
3. Яқунловчи дарсларга: “Саёҳат”, “Бокс”, “Футбол”, “Бенефис”, “Портрет”. Бу дарслар қолипсиз дарслар бўлиб, ўқитувчи қўйган мақсадга қараб таҳлил қилиши керак.

Дидактик ўйин тарзидаги айрим ноанъанавий дарс шакллари

Ишчанлик ўйин дарси – дарс мавзуси бўйича масалаларни ҳал этиш жараёнида ўқувчиларнинг фаол иштирок этишини таъминлаш орқали янги билимларни ўзлаштириш машқи.

Ролли ўйин дарси – дарс мавзуси бўйича масалаларни ўрганишга ўқувчиларга олдиндан маълум ролларни тақсимлаш ва дарс жараёнида шу ролни бажаришларини ташкил этиш асосида билимларни мустаҳкамлаш дарси.

Театрлаштирилган дарс – дарс мавзуси билан боғлиқ сахна кўринишлари ташкил этиш орқали дарс мавзуси бўйича чуқур, аниқ маълумотлар бериш дарси.

Компьютер дарси – тегишли ўқув фани бўйича дарс мавзусига доир компьютер материаллари (мультимедиа, виртуал ўқув курси ва шу кабилар) асосида ўтиладиган дарс.

Ким ошди савдоси дарси – ўқув фани айрим бўлими бўйича билимларни ҳар бир ўқувчи қанчалик кўп бўлишини намоиш этиш дарси.

Ярмарка дарси – дарс мавзусини бўлақлар бўйича олдиндан ўзлаштирган ўқувчиларнинг ўзаро мулоқот асосида синфга қизиқарли тушунтириш орқали ўтиладиган дарс.

Формулалар дарси – ўқувчиларнинг формулаларни пухта ўзлаштиришлари бўйича турли ўйинлар шаклидаги машқлар ўтказиш дарси.

Ўйин дарси – дарс мавзусига мос ўйин орқали ўқувчиларнинг ўзлаштиришларини ташкил қилиш дарси.

“Суд”дарси – ўқувчилар билан дарс мавзусига мос “суд” жараёнини ташкил этиш орқали янги мавзуни тушунтириш дарси.

Концерт дарси – дарс мавзусини саҳналаштирилган ҳолдаги концерт шаклида ифодалаш машқлари бўлиб, ўқувчиларни фаоллаштириш ва билимини мустақамлаш имкониятини беради.

“Терговни билимдонлар олиб боради” дарси – дарс мавзусини олдиндан пухта ўрганган ўқувчилар ёрдамида қизиқарли савол-жавоблар, таҳлиллар асосида исботлаб тушунтириш машқлари бўлиб, бунда ўқувчилар дарс мавзусини ўзлаштириб, эслаб қолишлари учун қулайлик яратилади.

“Интеграл” (интеграциялашган) дарс – бир нечта фанларга доир ва интеграциялаш учун қулай бўлган мавзулар бўйича ташкил қилинган дарс бўлиб, бўлиб, ўқувчиларнинг турли фанларга қизиқишларини орттириб, таълим жараёнидаги фаолликларини таъминлайди.

Бундай дарслар ўқувчиларга фанлараро боғлиқликни ўрганиш орқали уларга олам тузилишининг илмий асосларини тўлиқ идрок этиш, илмий дунёқарашларини шакллантириш, ижодий тафаккурларини ривожлантиришга хизмат қилади.

“Мўъжизалар майдони” дарси – ўқувчилар билан ўтказиладиган қизиқарли ўйин бўлиб, турли саволларга белгиланган вақт давомида турли жавоблар топиш ва ғолибларни рағбатлантириш орқали ўқувчиларда фикрлаш, топқирлик, зийраклик ва билимларини кенгайтириб бориш сифатларини шакллантиради.

Ўқувчи шахсига йўналтирилган таълим амалга ошириладиган айрим ноанъанавий дарс шакллари

Шўнғиш дарси – маълум билимларни эгаллаш учун энг қулай муҳитда бўлиш ёки шундай муҳит яратиш орқали мавзуни фаол ўрганиш машқларидан иборат.

Мусобақа дарси – ўқувчиларнинг ўзаро мусобақалашувини ташкил этиш орқали билимларни мустаҳкамлаш машқлари.

Консультация дарси – дарс жараёнида ўқувчиларнинг ўзаро ҳамда ўқитувчининг консультацияларини ташкил этиш орқали дарсни ўзлаштириш машқи.

Ижод дарси – ўқувчиларнинг мустақил ижод этишларини ташкил қилиш дарси.

Синов дарси – ўқувчиларнинг ўзлаштиришларини турли шаклларда синаш ташкил қилинадиган дарс.

Шубҳа билдириш дарси – дарс мавзуси бўйича қоидалар, хулосаларни агар нотўғри деб ҳисобланса, нималар бўлиши мумкинлиги ҳақида қизиқарли баҳс ва таҳлиллар ўтказиш орқали янги мавзуни тушунтириш дарси.

Ижодий ҳисоботлар дарси – ўқувчиларнинг айрим мавзулар бўйича мустақил ўрганган билимлари ва хулосалари тақдими.

Умумлаштириш дарси – илгари ўтилган мавзулар бўйича олинган билимларни умумлаштириш машқларини ўтказиш дарси.

Илмий-фантастика дарси – ўқувчиларнинг ўрганган билимлари асосида ижодий хаёл, тахминлар ўйлаб топишлари машқини ўтказиш орқали мустақил фикрларини кенгайтириш дарси.

Ҳақиқатни излаш дарси – дарс мавзусига доир айрим масалалар юзасидан ўқувчиларнинг мустақил фикрлар билдиришини ташкил этиш орқали ҳақиқатни аниқлаш ва мавзуни ўзлаштиришларини таъминлаш дарси.

“Парадокслар” дарси – ўқувчиларнинг фаолликлари ва қизиқишларини ошириш мақсадида ўрганилаётган мавзуни ҳар турли “парадокслар”га боғлаб баён қилиш ҳамда тегишли таҳлиллар ўтказиш асосида тўғри хулосаларни аниқлаш дарси.

Семинар дарси – янги дарс мавзусига доир саволлар бўйича ўқувчиларга олдиндан берилган топшириқларни бажариш натижалари тўғрисида маълумотларни тинглаш орқали синфдаги барча ўқувчилар дарсни ўзлаштиришларини ва билимларини мустаҳкамлашни таъминлаш дарси.

Экскурсия дарси – ўқувчиларни турли объектлар: музей, зиёратгоҳ, корхона, устахона, табиат, илмий муассаса, коллеж, лицей ва бошқалар билан таништириш орқали уларнинг билимларини ҳаёт билан боғлаш ва касбга йўналтириш ишларини амалга ошириб бориш таъминланади.

Ҳозирги вақтда илғор ўқитувчилар томонидан дарсда қўлланилаётган интерфаол усуллар

1. “Танишув”.
2. “Тушунчалар таҳлили”.
3. “Зинама-зина”.
4. “Чархпалак”.
5. “Бумеранг”.
6. “ЗХУИ”.
7. “Резюме”.
8. “Муаммо”.
9. “Лабиринт”.
10. “Блиц-сўров”.
11. “ФСМУ” (Ф – фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг; М – кўрсатган сабабингизга асословчи мисол келтиринг; У – фикрингизни умумлаштиринг).
12. “Скарабей”.
13. “Елпиғич”.
14. “Мулоқот”.
15. “Баҳслашув”.
16. “КБИ” (кузатиш, баҳслашиш, ишонтириш).
17. “Ёзма баҳс” (дебат)лар.
18. “Муносабат”.
19. “Ташвиқот гуруҳи”.
20. “Муаммоли вазият”.
21. “Ажил” (амалиётда жамоавий ижодий ишлар).
22. “Сценарий”.
23. “Имак” (ишонтириш мактаби).
24. “Сан” (учлик – самарали, ахлоқий, назокатли).
25. “Консенсус ва конфронтация” ролли ишчан ўйин (келишув ва зиддият).
26. “Кейс-стаун – аниқ вазият, ўқитиш”.
27. “Сухбат”.
28. “Такдимот”.
29. “Олмос”.
30. “Аквариум”.
31. “Кунгабоқар”.
32. “Юмалоқланган қор”.
33. “6 х 6 х 6”.
34. “Зигзаг”.
35. “Имен” (ихтиро, мисол, ечиш назарияси).
36. “Баҳс-мунозара”.
37. “Тармоқлар” (кластер).
38. “Брен рейтинг” (фикрлар ёзиш).
39. “Ақлий ҳужум”.
40. Брейнстормит (мияни ҳаяжонга солиш).

Хулоса

Ҳозирги замон дарси деб ўқувчиларнинг дарсга 100 фойизлик фаол иштирокини таъминловчи, илғор педагогик технологиялардан фойдаланилган, техника воситалари ва кўرғазмалилик билан жиҳозланган ҳамда юқори самарадорликка эришилган дарсни тушунамиз.

Ҳозирги замон ўқитувчиси эса тadbиркор тарбиячи ва педагог, мафкура ишларининг фаол қатнашчиси, ўз фанининг устаси ҳамда дарс бераётган фанни, илмий ҳақиқатни ёш авлодга санъаткорона ўргатадиган, ўз меҳнати билан жамиятнинг маънавий талабларини болаларга англатадиган, ўз устида мунтазам иш олиб борадиган, педагогик технологиялардан хабардор шахс бўлиши лозим.

Замонавий педагогик технологияларни амалда қўллаш орқали ўқитувчининг ҳақиқий ўқитувчилик фаолиятига ўтиши, яъни у болани ўқитиши эмас, ўқувчиларнинг билимларни ўрганиш, ўзлаштириш бўйича қийин меҳнатига раҳбарлик қилиш, уларга қулай, осон, мақсадга тез етказадиган ва самарали йўл-йўриқлар, усулларни тўғри танлаб кўрсатиш ва амалда самарали қўллаш орқали ўз педагогик маҳоратини ҳамда ўқувчиларнинг билимлари сифати ва тарбияланганлик даражасини мунтазам ошириб боришга эришишдан иборат.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ж.Ғ.Йўлдошев, С.А.Усмонов “Замонавий педагогик технологияларни амалиётга жорий этиш”. Тошкент 2008 й.
2. Р.Ишмуҳаммедов, А.Абдуқодиров, А.Пардаев “Таълимда инновацион технологиялар” (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). Тошкент “Истеъдод” нашриёти, 2008 й.
3. Бўри Зиёмуҳаммадов “Педагогик маҳорат асослари”. Тошкент “ТІВ-КІТОВ” 2009 й.
4. Бўри Зиёмуҳаммадов “Педагогик”. Тошкент 2006 й.
5. Н.Р.Ғайбуллаев, Р.Ёдгоров, Р.Маматқулова “Педагогика”. Тошкент 2005 й.
6. Қ.Ишматов “Янги дарс лойиҳаси” “Маърифат” рўзномаси, 2008 йил, 5-апрел.
7. Қ.Тўлабоев “Янги педагогик технология: 100 саволга, 100 жавоб” Намангон, 2001 йил.
8. К.Зарипов “Ўқитувчилар малакасини оширишда мактаб раҳбарларининг роли” Тошкент “Ўқитувчи” 1993 йил.

Мундарижа

1. Кириш	3
2. Педагогик жараёни лойиҳалаш	4
3. Замонавий дарс лойиҳаси ва мезонлари	5
4. Ҳозирги ўқитиш жараёнига қўйиладиган талаблар	6
5. Янги дарс лойиҳаси	8
6. Замонавий (интерфаол) дарс модели	10
7. Ҳозирги замонавий дарсга қўйиладиган энг асосий талаблар	11
8. Дарсларда ўқувчиларнинг энг кўп самара берувчи хусусиятлари	12
9. Анъанавий ва ноанъанавий дарс шаклларининг қиёсий таҳлили	13
10. Ўқитувчилар томонидан қўлланилаётган ноанъанавий дарслар	14
11. Дарсларнинг энг янги турлари	14
12. Дидактик ўйин тарзидаги айрим ноанъанавий дарс шакллари	14
13. Ўқувчи шахсига йўналтирилган таълим амалга ошириладиган айрим ноанъанавий дарс шакллари	16
14. Ҳозирги вақтда илғор ўқитувчилар томонидан дарсда қўлланилаётган интерфаол усуллар	17
14. Хулоса	17
15. Фойдаланилган адабиётлар	18

